

HATVANI ISTVÁN LEVELE A POZSONYI TANÁCSKOZÁSRÓL, 1782-BŐL

SZÁLLÁSI ÁRPÁD

A magyar oktatás történetében közismert tény, mekkora jelentősége volt a *Mária Terézia* által kibocsátott, 1777. évi *Ratio Educationis*-nak, miként az is, hogy ez a rendelet a protestáns iskolákat hátrányosan érintette. Ahogyan az *Lósy-Schmidt Ede* kitűnő Hatvani-monográfiájában olvasható: „*Mária Terézia halála és II. József császár trónra lépése után....a császár a protestáns sérelmek meghallgatását rendelte el. Abban a küldöttségben, amely a protestáns egyházak vallás- és iskolaügyekben való szabadsága érdekében járult Bécsben a császár elé, a világi részről kiküldött Domokos Lajos főbíró mellett Hatvani István képviselte az egyházat.*”

Évekig tartó tanácskozások indultak ekkor, mivel a kormány a *Ratio Educationis*-t a protestáns iskolákra is ki akarta terjeszteni. Az 1782-ben, *II. József* által Pozsonyba összehívott országos tanácskozáson, amelyen *Skerletz Miklós* helytartótanácsi tanácsos elnökölt, megint *Hatvani István* képviselte - *Domokos Lajos* főbíróval együtt - a tiszántúli egyházkerületet. Hatvani közel három hónapig, 1782. február 21-től május 17-éig tartózkodott Pozsonyban. Erről az útjáról készült 263 rhénes forintról szóló számadását 1782. augusztus 13-án nyújtotta be az egyházkerületnek.¹

Úgy gondoljuk, talán érdekes lehet az alábbi beszámoló, amelyre utalást sem a kitűnő *Lósy-Schmidt*-kötetben, sem *A Debreceni Református Kollégium története* című könyvben nem találtunk.²

A három oldalas – birtokomban lévő - autográf levél szövege a következő:

„*Poson. d. 12. Martii.*
1782.

Perillustris et Generose Domine
Domine mihi Colendissime!

Mivel mind Ns. Báró Ráday, mind Tek. Generalis Beleznay Ő Nagyságok ma fognak itten leveleket venni arrúl, hogy mivel itt mi szorítatunk arra, botsátkozzunk bele a dolgokba,

¹ *Lósy-Schmidt Ede: Hatvani István élete és művei 1718-1786.* Debrecen, 1931. 109.

² *Barcza József (szerk.). A Debreceni Református Kollégium története.* Bp., Magyar Református Egyházi Zsinat, 1988.

tehát a minapi Pesti determinatio³ szerint, szükség hogy mind két részről itt legyenek az uraink. Velünk itt a Prof. Úr igen keményen bánt és szóllani sem engedett a házánál, azután a' sessioba⁴ valamivel lágyabban traktált, de 3. óráig maga beszélt. Ma (?) lett a mai Protocollatio⁵ indultunk (?) az úr Domokos az Urakat accidállya(?) most M.Generalisnak, mert ma voltunk először Commissioba⁶. Nékünk a magunkéntülis semmi instruction⁷ nints, sem arra nem vagyunk autorizalva⁸, hogy nevekbe agaljunk⁹. De itt ezekről hallani sem akarnak, és csak azt felelik, sua Majestas praecipit, unum et alterum solum et utruque parte audiri debere, non statum vel conspicuissimo nomen status, ut inauditum nec ferre possunt. 2. suam Augustissimum Majestatem velle, ut quanto citius hoc negotium de scholis vernaculis terminetur et introducetur, hocce fini duo nobis mandata praebenda sunt Aug/ustissimi/ Imperatoris 3. defferre se termino non posse nec velle, quia solum est executor, non autem interpres mandatorum regionum.¹⁰ Mi attól tartottunk, ha nagyon inhaereálunk a dilatationák¹¹, majd úgy repraesentálnak¹² bennünket, mint akik csak tergiversálunk és subterfugiumnokat keresünk¹³ minden ok nélkül, és ezt sokszor repetálta a praeses¹⁴ úr, ámbár mentségünkre egy szót sem engedett szóllani ill/ustrissimus/ Sherletz Úr.

Azért szükség, hogy a Deputatus Urak mennél előbb ide jöjjenek: hogy az Öreg Úr nem jöhet, hátha az Ifjú Úr nagysága ide jönne? Fieret itineris quoque compendium is.¹⁵ Mi okai ne legyünk, ha a dolog mi általunk nem jól esik. Tartottunk attúl is, hogy Ő Felségétől neheztelést vagy többet veszünk a dilatatio¹⁶ sürgetése által. Mi mondtunk scholae vernaculae et litterariae apud nos nexae sunt Latinis, quoad religiosa, eaque divelli non posse. Studia vero altiora amplioem disquisitionem et tempus justum requirere¹⁷. De minden mentségünk hasztalan volt és csak a' mondott: most quoad scholas vernaculas vel nationales debere non colaescere.¹⁸ Már lássák a mi Uraink, akarnak-e recurrálni¹⁹ Ő

³ határozat

⁴ ülésen

⁵ beiktatás

⁶ küldöttségben

⁷ utasításunk

⁸ felhatalmazva

⁹ tárgyaljunk

¹⁰ Őfelsége azt írja elő, hogy mindkét felet meg kell hallgatniok, de a tényállást, még ha a legnyilvánvalóbb is, hallatlanba kell venniök, és meg sem állapíthatják. 2. Ő Császári Felsége úgy rendelkezett: avégett, hogy ez az anyanyelvi iskolákkal kapcsolatos ügy végre lezáruljon és bevezetésre kerüljön, a tárgyban Őfelsége két utasítást is ki fog adni 3. A határidőt kitolni ő nem tudja, de nem is akarja, hiszen ő csak a királyi rendelkezések végrehajtója, nem pedig értelmezője.

¹¹ Ragaszkodunk a halasztáshoz

¹² állítanak be

¹³ kitérünk és kibúvókat keresünk

¹⁴ ismételtette az elnök

¹⁵ az útja is megrövidülne

¹⁶ halasztás

¹⁷ Az anyanyelvi és tudományos iskolák nálunk is egyben vannak a latinokkal, ami pedig a vallási iskolákat illeti, őket is lehetetlen szétválasztani. A magasabb iskolák tekintetében azonban alaposabb vizsgálatra, ehhez pedig megfelelő időre van szükség.

¹⁸ Most az anyanyelvi vagy nemzeti iskoláknak nem kell összeolvadniok.

¹⁹ folyamodni

Felségéhez a dologba ut plene audiamur²⁰ vagy nem? De nekünk nem volt tanácsos, hogy mindjárt az első sessioba ilyen dolognak emlegetésével magunkat gyűlötségbe hozzuk. Gondoltuk, ezekre lesz ezután is idő, és ámbár sokakat olvastunk, de még elég sokan vagynak olvasni valók, hogy addig az Uraink itt lehetnek mind két részről, míg azokat a sok projectumokat²¹ meg olvassuk. Eddig is éjjel nappal dolgoztunk, addig is leszen dolgunk. Azért írtam ezt az Úrnak és nem Ns. Generalis Ó Nagyságának, hogy sokunktól ne vegyen egyszermind levelet. Benczúr uram velünk volt ma a sessioba. Oly reggel írtam e levelet, hogy az Úr mind kettőjünkkel Ó Nagyságokkal levelemet mentül előbb közölhesse. Talán leszen ebbe valami, ami a másikba nem fog lenni. A sessio 2 óra után solválódott²², a posta mindjárt megyen, így a Debreczennieknak 's másoknak ott csak az holnapi postával írhatunk, de előbb Pestre akartuk meg írni dolgainkat, hogy az Uraink tudják meg, mibe legyen itt a dolog.

Én nem tudom mire vélni, hogy ámbár énnékem meg is ígérték T. Prof. Uraimék, hogy reflexióikat fel fogják küldeni quoad studia, scholas in quantum religionem concedant²³, de mind eddig egy sor írásokat sem vettem. Holott jó lett volna, ha nem csak Debreczenbül, de Patakrúl, Lossontzrúl, sőt a Duna melléki superintendentziákbül is ezen dolgokba observatiokat²⁴ tenni 's fel is küldeni, mert nem csak egy oskolánk van, sem kettő, a dolog mindnyájunkra tartozik. A Méltóságos Urakat mind két részről alázatosan tisztelem, magamat pedig favoriba²⁵ ajánlom, maradok az Úrnak kész tisztelő szolgálja.

Hatvani István m.p.²⁶

A levélből egyértelműen kiderül a felekezeti diszkrimináció. Ezért, hogy Lósy-Schmidt így ír: „1785-ben Hatvani készíti Domokos Lajossal együtt a helvét hitvallásúak, báró Prónay Gábor és Podmaniczky Ádám pedig az ágostai hitvallásúak elaborátumát, amelyben a két egyház az 1777-ben Magyarországon bevezetett tanrendszer ellen, főként azonban a katolikus igazgatók felügyelete, valamint a tantárgyak, könyvek stb. tekintetében való egyöntetűség ellen foglal állást.”

Az egyenjogúsításra való törekvés eredményeit Hatvani már nem érte meg, ám levele hű képet ad a magyar protestantizmusnak erről a nehéz korszakáról.

ÁRPÁD SZÁLLÁSI, MD, PhD
 Professor Hab.
 University of Debrecen
 Monteverdi u. 4.
 H-2500 Esztergom
 HUNGARY

²⁰ alaposan meghallgassanak bennünket

²¹ tervezeteket

²² az ülés kettő után ért véget

²³ a tananyag és az iskolák vallási vonatkozásainak tekintetében

²⁴ megfigyeléseket

²⁵ kegyelmébe

²⁶ m.p. – manu proprio, sajátkezűleg (a latin szövegeket fordította: Magyar László András)

SUMMARY

In the year 1777 the Habsburg-government published the law „Ratio educationis” aiming a modern and conform system of education for the whole empire. Since the law interfered with several local, national, and religious interests, the various minorities attempted to resist it. The Calvinist community of Debrecen also sent a deputation to Pozsony (now Bratislava), in those days the capital of the kingdom, to carry on negotiations regarding the issue. One of the delegates of the Calvinist deputation was no other, than the famous professor of physics of the Debrecen University, the „Hungarian Faust”, István Hatvani. His letter published – and annotated – first time here shows the difficulties the Calvinist delegates had to face during their mission.